

Sotsiaal-kultuuriline vaade eesti ja sloveeni alkoholiteemalistele vanasõnadele

SAŠA BABIČ, PIRET VOOLAID

līdzestest aegadest saati on alkoholi sisaldavad joogid olnud kultuurilistes väljendustes olulised ja kuulunud eri rahvaste tähtpäevatavade juurde. Need on olnud näiteks seotud muistsete bakhanaalide ning muude maagiliste ja tähtsate rituaalidega. Veini tunne tēnini ristiusu traditsiooniliste rituaalide osana – Jeesus muutis vee veiniks, vein tēhstab tema verd – ning veini osatēhtsust nūūdisaegsetel vastuvōttudel, eraviisilistel tēhtsundmustel ja avalikel pidudel ei saa alahinnata. Eesti kultuuriuurijad on eraldi analūūsinud viinaviskamisega seotud tahke Arktikas, esmajoonēs Siberis (vt Leete, Ventsel 2016), ja rōhutanud kange alkoholi tēhtsust šamaanirituaalides (Lintrop 1996: 28). Ūks ammendavamaid alkoholikultuuri uurimusi hilisajast on Anders Gustavssoni (2021) monograafia, mis on pōhjalik sissevaade alkoholiga seotud arusaamadēsē ja tavadesē Lāāne-Rootsis XIX sajandi lōpus ja XX sajandi alguses. On loogiline jēreldada, et alkohoolsed joogid esinevad oluliste metafooridēna keeles ja folkloori lūhivormides: vanasōnades, kōnekāāndudes ja mōistatustes.

Keel on kultuuri varasalv ja edasiandja (Bartmiński 2005; Tolstaja 2005) ning kultuurilise väljenduse vahend, mis ūhtlasi oma mōistēte kaudu kontrollib elu (Granbom-Herranen 2008: 273). Nii nagu maailm peegeldub keeles, kujundab keel ka meie maailma: mōtēte väljendamise viis mōjutab ūmbritseva keskkonna tagasisidet. Keelt kasutatakse alati kontekstis ja nii vahendab keel informatsiooni kujutluspiltidest, vāārtustest ja sotsiaalsetest suhetest, mis on sēda kasutavale kogukonnale iseloomulikud. (Petrović 2010)

Keelt mōjutavad igapēvakōnēs kasutatavad kinnisfraaside vormid ja samal ajal jātāb ūhiskond keelde oma jālgi. Need vormid kanduvad edasi ūhelt pōlvkonnalt teisele folkloorsete artefaktide ja ūksuste kaudu, mida vōib žanriliselt ja tūpoloogiliselt korraldada ja ruumis keele abil edasi anda (Georges, Jones 1995). Neid ūksusi vōib mōista lihtsate vormide (sks *einfache Formen*, Jolles 1930), folkloori lūhivormide (Krikmann 1997; Stanonik 2001; Voolaid 2003) vōi vāikevormidēna (Voolaid 2008). Need mōisted on osalt sūnonūūmsed ja tēhistavad lūhikesi, kinnistunud vormiga ja korduvaid traditsioonilisi väljendusi, millel on vestluses kavatsuslik pragmaatiline eesmārk ja mis väljendavad eripāgelisi kultuurilisi vaatenurki. Sāārasēd ūhiskondlikult aktsepteeritud ja kultuurilistes koodides omaksvōētud keelelised konstruksioonid on kujunenud aja jooksul ūmbruse ja valitseva mentaliteedi mōjul. Need on kinnistunud vormiga ja vōimaldavad metakeeleliste koodidēna rāākida eri teemadel, nāiteks alkoholist, mida vaatleme siinsēs artiklis lāhemalt.

Folkloori lühivormid – klassikaliselt vanasõnad, kõnekäänud, mõistatused – on etnograafiliselt seotud vaimse ja ainelise kultuuripärandiga (Tolstoi 1995: 275), objektide ja nähtustega, millele need viitavad, ning oma kontekstiga. Kasutades lühikestes teadetes nii konkreetset kui ka abstraktset teadmist, annavad lühivormid edasi kogemusi (vanasõnad, kõnekäänud) ja teadmisi (mõistatused). Kuigi folkloori lühivormid võivad tunduda lihtsad, ilmneb nende sügavama struktuuri ja tähenduse lähemal vaatlusel, et tegu on keeruliste nähtustega. Võime nõustuda Wolfgang Miederiga (2008), et vanasõnad räägivad valjemalt kui sõnad – see tähendab, et vanasõnad võivad meelde jäävalt ja tabavalt kajastada stereotüüpset arusaama problemaatilistest teemadest, mille alla kuulub ka alkoholism.

Vanasõna on traditsiooniline kujundlik ütlus, mis võib moodustada tervikliku lausungi (Norrick 2014: 8). Peale selle on vanasõnad „rahva seas levinud ilmseste tõdede kokkuvõtlikud traditsioonilised väljendused” (Mieder 2008: 11). Ühest küljest on vanasõnad keelelised ja teisalt loogilised üksused, mis vahendavad hinnangut, järeldusi, kogemusi. Lisaks on vanasõnad kinnistunud vormiga kunstilised väikevormid, mis peegeldavad tegelikel sündmustel põhinevaid fakte (Permyakov 1979) ja kogemusi; kultuuritekstidena on neil suur semantiline potentsiaal (Grotjahn, Grzybek 2000). Vanasõna „võtab kokku olukorra, annab hinnangu või pakub tegevusjuhise” (Taylor 1931: 7). Vanasõnad aktualiseeruvad argisuhtluses, täites põhimõtteliselt samu funktsioone kui muudki lausungid, muu hulgas annavad arvamustele kinnitust ja tuge, teevad ennustusi, väljendavad kahtlusi, etteheiteid, süüdistusi, õigustusi, vabandusi, lohutusi, pilget või kahjurõõmu, kahetsusi, hoiatusi ja soovitusi (Krikmann 1998: 100). Laiemas mõttes esindavad need funktsioonid niinimetatud kõneakte, mille esimest korda määratlesid John L. Austin (1962) ja John R. Searle (1969).

Vanasõnad, mis viitavad otseselt alkoholsete jookide nimetustele ja nendega seotud teemadele, puudutavad inimpsühholoogiat ja sotsiaalseid suhteid ning on fraseoloogia ja parömioloogia aspektist väga huvitav uurimisala, mille kohta on palju kirjandust. Eri keelte vanasõnu käsitlevates uurimustes on joomist ja kangemat joogikraami peetud eraldi kategooriaks, mida saab seostada kultuuriga üldisemalt. Juba 1924. aastal käsitles Elmar Päss (1924) oma magistritöös joomist eesti rahvalauludes ja vanasõnades ning järeldas, et joomist hukka mõistvaid vanasõnu on palju rohkem kui alkoholi tarvitamist heaks kiitvaid. Soome folkloristi Satu Apo (2001) monograafia alkoholi võimust sisaldab informatsiooni alkoholi kohta arvamust avaldavatest soome vanasõnadest üle kolme aastasaja. Sel sajandil ilmunud artiklitest saab nimetada käsitlust joomise kohta vietnami vanasõnades (Võ Xuân 2011), alamsaksa vellerismidest ja vanasõnadest Schleswig-Holsteini ölleklaasialustel (Grandl 2013), veinist Vahemere-äärsete kultuuride vanasõnades (Oprica, Ugarte García 2014) ja poola fraseoloogias (Szerszunowicz 2016). Siinses analüüsis on oluline ka Agnieszka Będkowska-Kopczyki (2006) uurimus, milles autor kirjeldab kognitiivse keeleteaduse vaatenurgast veini positiivset kultuurilist kuvandit sloveeni vanasõnades. Joanna Szerszunowicz (2017) on käsitlenud Poola õllemargi Żubr brändiloomestrateegiat ja näidanud, kuidas sõnamänguliste hüüdlause kordamine on selgelt ärilisele edule kaasa aidanud.

Meie artikkel on pühendatud vanasõnadele, milles esinevad alkohoolsed joogid metafoorses või mittemetafoorses vormis. Keskendume sellele, kuidas nendes kinnistunud vormides kujutatakse reaalsust ja inimeste kogemusi vägijookidega: mis jooke nimetatakse ja milline on olnud ühiskondlik suhtumine nende tarbimisse. Võrdleme folkloori lühivormide, eelkõige vanasõnadega seotud kultuurilisi tavasid sloveeni ja eesti kultuuris (vt ka Babič, Voolaid 2018). Artiklil on kaks üldeesmärki: vaadelda alkoholi ja joomisega seotud eesti ja sloveeni vanasõnu laiemas sotsiaalkultuurilises kontekstis ja analüüsida nende vanasõnadega seotud vastuolusid või poleemilisi aspekte. Nii eesti kui ka sloveeni materjali on kogutud enamasti ilma andmeteta esituskonteksti kohta, mistõttu ei pruugi vanasõnad ja nendega seotud ühiskondlikud väärtused kajastada alkoholi tarvitamise tegelikku praktikat.

1. Alkoholivanasõnade sotsiaalne kontekst

Vanasõnad ei ole pelgalt väited, vaid sisaldavad ka teavet ühiskondlike hoiakute, normide süsteemi ja isegi ajalooliste faktide kohta. Üldiselt arvatakse, et vanasõnades esitatud juhised tuginevad ratsionaalsetele argumentidele ehk põhimistele faktidele, nagu loodusseadused, inimpsühholoogia põhimõtted, ja sotsiaalsetele tingimustele, millest saab rääkida kindlas kõneviisis. Osa vanasõnu rõhutab hinnanguid, liigitades heaks või halvaks kas teguviisi, mõtteviisi, olemise viisi enda või siis selle eesmärgi, vahendi, aja, koha, intensiivsuse või tempo. (Krikmann 1998)

Vanasõnad, mis viitavad konkreetsele alkohoolsele joogile või mis sisaldavad ühe elemendina jooki või joomist, pärinevad enamasti igapäevakogemusest (ja mitte valmidest, nagu suur hulk vanasõnu), näidates alkohoolsete jookide tähendust rituaalides ning alkoholi tarvitamisega seotud lõbu ja probleeme. Folkloori kaudu ilmneb see, kuidas tekstides viidatud jooke sotsiaalselt tajutakse. Alkohoolsete jookide ajalugu hõlmab nii nende valmistamist ja tarbimist kui ka tarbimise tagajärgi ja kultuurilist tähendust. Kõik see peegeldub vanasõnades. Lisaks sellele, et vanasõnu saab käsitada kultuurinähtuste mudelite indikaatoritena, toimivad need päästikutena, mis kultuuri mõjutavad: „[---] kuigi suur hulk arusaamu elu ja maailma kohta on sarnased, [---] ei ole kahtlust, et selle filosoofia väljendamise viis võib eri keelekogukondades erineda” (Pinnavaia 2015: 456). Sama näitab ka meie analüüs.

Euroopas tarvitatakse alkohoolsetest jookidest enamasti piiritusjooke, veini ja õlut. XIX sajandil olid Lõuna-Euroopas kõige levinumad piiritusjoogid ja vein, mida talurahvas ise valmistas; õlu muutus oluliseks alles XX sajandil. Eestis oli seevastu XIX sajandil tavapärane juua viina ja õlut, kuid mitte veini. Samuti joodi Eestis ja mujal Kirde-Euroopas mustast leivast kääritatud alkoholita või väikese alkoholisaldusega kalja ja taari. See peegeldub ka meie materjalis: veini mainitakse eesti lühivormides alkohoolsetest jookidest kõige vähem.

Kogu maailmas tarvitatakse aastas ligikaudu 290 miljardit liitrit alkohoolseid jooke ning kõige rohkem alkoholi inimese kohta pruugitakse Euroopas (Conway 2024; World Health Statistics 2023: 12). Alkohoolseid jooke tarvitatakse paljudel pidulikel sündmustel: klaasi alkoholiga tähistatakse äritehingute sõlmimist ja

tähtpäevi, alkohoolsetele jookidele on omistatud ja omistatakse kohati tänapäevani teataval määral raviomadusi. Eesti kuulub alkoholitarvitamise kultuurilt Põhja-maadesse, kus levinud stereotüübi järgi tarvitavat alkoholi korraga suures koguses, et purju jääda. Sloveenia aga on veinitootjamaa, kus üldise arusaama kohaselt juuakse lahjemaid alkohoolseid jooke enamasti toidu kõrvale ja väiksemates kogustes ning veinijoomist romantiseeritakse. (Alkoholipoliitika roheline raamat 2014: 9) Folkloori põhjal otsustades ei ole kumbki stereotüüp jäägitult õige: nii Eestis kui ka Sloveenias on erinevaid alkoholitarvitamise viise ja võimalusi. Näiteks on Eestis lahjema alkoholi õigustuseks vanasõna „Ei ölu hakka hõlma, ei kali karga kaala” ja Sloveenias ütlused ka veini liigtarvitamise kahjulikkusest: „Vino nima kosti, ali je že marsikomu kosti polomilo” (‘Veinil pole luid, aga ta on palju luid murdnud’).

2. Meetod

Artikkel tugineb peamiselt teaduslikes väljaannetes ja andmebaasides avaldatud vanasõnadele. Keskendumine vanasõnadele, mis sisaldavad õlut, veini, viina või piiritusjooke tähistavaid sõnu (mittemetafoorilises või metafoorilises tähenduses) ja mis viitavad joomisele, joobes inimesele või joodikule. Materjali kogusime Eesti ja Sloveenia rahvaluulekogudest ning täiendasime seda tänapäevaste välitöötähelepanekutega. Analüüsiv materjal sisaldab reklaamis kasutatud parömioloogilisi vorme, mida kogusime linnakeskkonnast, meediast ja sotsiaalmeediast.

Kasutatud vanem eesti materjal pärineb aastail 1980–1988 ilmunud teaduslikust väljaandest „Eesti vanasõnad” (EV, kättesaadav ka veebiandmebaasina, vt Eesti vanasõnad), mis sisaldab kokku 15 140 vanasõnatüüpi ja põhineb Eesti Rahvaluule Arhiivi vanasõnade korpusel (ligikaudu 160 000 teksti on kogutud XIX sajandi teisest poolest kuni 1960. aastateni folkloristlikel välitöödel, korrespondentide saadetistena ja vastustena üleskutsetele), kuid sisaldab ka trükiallikates avaldatud vanasõnu. Sellest kogust pärit näitetekstidele viitame edaspidi tüübinumbritega (nt EV 4870). Uuem eesti võrdlusmaterjal pärineb Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna teadusarhiivi EFITA vanasõnakogust, mis sisaldab ka materjali internetist, sealhulgas sotsiaalmeediast, reklaamidest ja linnakeskkonnas tehtud fotodelt (näitetekstid sellest kogust on edaspidi viidatud tähisega ET). Eri kontekstides kasutatud alkohoolseid jooke ja nende tarvitamist puudutavaid eesti vanasõnatüüpe on rohkem kui 300, mis on esinduslik hulk. Eestis on alkoholiteemalisi ütlusi kogunud Elmar Päss, kes avaldas kaheksaleheküljelise vihikuna üleskutse „Päästke joomasõnu!” (Päss 1925). Karskusliikumise eestvõitlejana sõnastas Päss üleskutse eesmärgi: „Oma jagu tähtsust on joomasõnade kogumisel ka karskustöös, rahva vaadete karakteriseerimiseks joomise kohta. Ka on paljud neist kohased tarvitamiseks karskuskihutustöös.” (Päss 1925: 1) Joomasõnade üleskirjutuse hõlbustuseks avaldas Päss kirjakeelde tõlgituna ja sõnade järjekorda muutmata joomasõnade 150 peatüüpi, mis on esitatud sisulis-teemaatilistes kategooriates: 1. Kõrts; 2. Joodik, joomine; 3. Joogid. Lisaks on esitatud 115 nimetust joodiku kohta. Avaldades

joomavanasõnade tüüpe, kutsus Päss (1925: 8) „kõiki üles kirjutama, kes teavad eelloetud joomasõnades puuduvaid näiteid ja samuti loetud näidete eriteisendeid”. Tekstid on arvesse võetud ka akadeemilise väljaande „Eesti vanasõnad” koostamisel.

Sloveeni materjal (viidatud tekstis tähisega SL) pärineb Sloveenia teaduste ja kunstide akadeemia teaduskeskuse Sloveeni etnoloogia instituudi ütluste andmebaasist, mis sisaldab XIX ja XX sajandil trükiallikatest ja välitöödel kogutud 36 517 vanasõnateksti ja mida säilitatakse Clarin.si repositooriumis (Babič jt 2022). Artiklis analüüsitud materjal on leitud Clarin.si NoSketch Engine otsimootoriga ja hõlmab vanasõnatekste, mis sisaldavad alkoholsete jookide nimetusi (*vino* 'vein', 617 teksti; *pivo* 'õlu', kaks teksti; *žganje* 'kange alkoholne jook', 13 teksti) või joomist tähistava tüvega sõnu (*pijan* 'jooobnu', 61 teksti; *pijanec* 'joodik', 144 teksti; verb *piti* 'jooma' eri muutevormides, 199 teksti). Andmebaasis on kokku ligikaudu 400 alkoholi ja joomise teemalist vanasõnatüüpi. Uuem analüüsitud materjal on kogutud internetist, reklaamidest ja mujalt meediast, seda säilitatakse Sloveeni etnoloogia instituudis, kuid see on veel üksikasjalikult liigitamata. Laiema konteksti avamiseks oleme kohati kasutanud 900 levinuma läänemeresoome vanasõnatüübi analüütilist kogumikku „Proverbia septentrionalia” (PS).

3. Analüüs

Alkoholseid jooke käsitlevate vanasõnade sisuliseks ja temaatiliseks klassifitseerimiseks kasutasime ja kohandasime Anne Hussari, Arvo Krikmanni ja Ingrid Sarve koostatud „Vanasõnaraamatu” 13 semantilist teemat eristavat liigitust, mis on esitatud jaotuse „Bioloogiline inimene” osas „Joomine, viin ja õlu. Kõrts” (Hussar jt 1984: 149–157). „Vanasõnaraamatus” kuulub sellesse ossa 199 vanasõnatüüpi, kuid see on rahvaväljaandeks mõeldud teose kitsendatud valik. Selle artikli tarbeks kohandasime liigitust, et hõlmata ka sloveeni materjali, mille hulgas on palju veinist rääkivaid vanasõnu:

1. Viina toime on tugev; viin võtab võimuse, läheb magusaks, muutub vajaduseks, võimatu loobuda.
2. Joobnu näoilme ja kõnnak.
3. Joomine ja söömine: viinanälg suurem kui leivanälg; viin tõstab söögiisu jne.
4. Viina toime emotsioonidele, mõistusele, kõnele. *In vino veritas*.
5. Viin ja kõrtsiskäik raiskavad aega, kõrtsist raske lahkuda.
6. Viin laostab vara ja tervise, paneb vastutama, hukutab hinge, viib hauda, põrgu jne. Kõrts kui kuradi tempel.
7. Joodiku naine ja joodik naine. Ära anna lapsele viina.
8. On joomisest hullemaid pahesid: laiskus, kurjus, vanadus jne.
9. Joodikul on õnne; Jumal hoiab joodikut, annab talle; joodiku raha ei lõpe.
10. Joo, aga pea piiri. Kuidas mees, nii mõõt. Viin ei kipu ise kallale.
11. Ära keeldu joomast: see ei tee kahju, on loomulik ja õigustatud.

12. Viina „positiivseid” toimeid ja funktsioone: kaotab mured, virgutab, on rohuks, peaparanduseks, külakostiks, pidujoogiks, pistiseks. Kõrtsiskäik toob head. Joomakombeid.
13. Võrdlused eri alkohoolsete jookide vahel (õlu ja viin, vein ja viin).

Need kategooriad hõlmavad alkoholi mõju teistele pereliikmetele ja jooja psühhofüüsilisele seisundile, alkoholi sõltuvust tekitavat toimet, kuid ka positiivset suhtumist alkoholi: ravitoimeid, lõdvestavat mõju ning seost tujutõstmise ja peomeeleoluga.

Kuigi kõik loetletud teemad esinevad nii eesti kui ka sloveeni vanasõnades, on erinevusi, mis väljendavad lahknevusi levinud kujutelmades: eesti materjalis öeldakse, et on joomisest halvemaid nähtusi (laiskus, kurjus, vanadus), aga sloveeni vanasõnade järgi ei ole joomapahest midagi hullemat. Siiski pakuvad vanasõnad mõlemas keeles karme sotsiaalselt kriitilisi alkoholismi peegeldusi. Teisalt esineb sloveeni materjalis palju ilmaga seotud ütlusi, mis puudutavad viinamarjakasvatust ja veini valmistamist ning mis väärtustavad veini; eesti materjalis on vähe alkohoolseid jooke puudutavaid ilmaga seotud ütlusi. Nagu nendest kategooriatest näha, esindavad vanasõnad alkohoolsete jookide tarvitamise kohta kinnistunud rahvuslikke stereotüüpe, mis on täis vastuoksusi ja ambivalentsust. Esile võib tõsta kolme aspekti, mis kohati põimuvad:

- nähtused, mida on peetud rahvuskultuurile eriomaseks, nagu õlle tähtsus tänapäeva ja mineviku eesti saunakultuuris, alkoholi osa kõrtsikultuuris ning veini roll sloveeni lõikuskombestikis ja seltskondlikus elus;
- soo ja pere aspekt: perekondlik vaatenurk, sooline ebavõrdsus, alkoholi tarvitamine mehelikkuse sümbolina ja naistele täiesti vastuvõetamatus;
- joomise vastuolulisus: alkoholi tervislikud ja tervist kahjustavad omadused; joodikute kujutamine eriliselt hoitud, kuid ühtaegu pilgatud rühmana; alkohoolsete jookide sotsiaalne mõju.

3.1. Kohalikud jooned vanasõnades: rahvuslikud sümbolid

Vanasõnu võib rahvustega seostada ainult tinglikult. Ütlused pärinevad mitmekesistest allikatest ega ole kaugeltki paikkondlikud: piiblist, keskaegsetest ladina-keelsetest tekstidest ja teistest – tihti ajalooliselt mõjukatest – keeltest (nagu saksa keel eesti ja sloveeni kultuuris). Seega ei saa rääkida ühele rahvusele ainuomastest vanasõnadest. Iga ühiskond võtab omaks ütlused, mis selle kultuuris, maailmavaates ja kommunikatsiooniprotsessides toimivad. Kontekstist sõltuvalt võivad teistest keeltest pärit vanasõnad käibida tsiteerituna („In vino veritas”), sõnasõnaliste tõlgetena (sloveeni „V vinu je resnica” ja eesti „Veinis peitub tõde”) või kohandatud sõnastuses (eesti „Viinas peitub tõde”).

Rahvuslik eripära väljendub selles, millistele jookidele viidatakse: Põhja-Euroopa joomiskultuurile omaselt mainivad eesti vanasõnad peamiselt viina ja õlut ning alkoholita jookidest on oluline kali. Eesti materjalis esineb viin rohkem kui 60 vana-

sõnatüübis ja õlu rohkem kui 30 vanasõnatüübis. Sloveeni materjalis mainitakse Lõuna-Euroopale omaselt kõige rohkem veini, kangeid alkohoolseid jooke mainitakse ainult 15 vanasõnatüübis ja õlut kolmes vanasõnatüübis. See on vaadeldud eesti ja sloveeni materjalis kõige olulisem ja ilmselgem erinevus. Samuti ilmneb, et viin esineb eesti vanasõnades väga erinevates kontekstides, kuid kangetele alkohoolsetele jookidele viitab ainult mõni üksik sloveeni vanasõna, enamasti hoiatades viinajoojat hukatuse eest. Sloveeni materjalis viidatakse veinile eri kontekstides, kuid vanemate eesti vanasõnade hulgas on ainult üks, mis viitab veinile: „Viha on nagu vein, aja seisujes lähteb kangemaks” (EV 14025). Euroopa tuntuima ladinakeelse ütluse „In vino veritas” eestikeelset kohandust „Viinas peitub tõde” ei esine vanemas arhiivimaterjalis ja seda ei leia „Eesti vanasõnade” akadeemilisest väljaandest. Ilmselt jäeti see rahvusvaheliselt levinud vanasõna välja seetõttu, et see ei olnud piisavalt „rahvuslik”, või oli see liiga rahvusvaheline, et eesti vanasõnade hulka arvata. Tänapäeval võib näha üha rohkem tõlgitud vanasõnu, seda ka reklaamides, ja need esinevad kohandatud kujul näiteks alkoholipoodide reklaamitahvlitel, kus nende eesmärk on edendada alkoholi müüki.

Tähelepanuväärne on nii tänapäeva eesti kui ka sloveeni pruugis populaarne vanasõna, mis mainib oluliste sündmuste tähistamisega seotud jooki šampanjat: „Kes ei riski, see šampust ei joo”, mis eesti keeles esineb ka kujul „Jänes šampust ei joo”. Riski võtmist või pingutuse tegemist julgustava vanasõna rahvalik päritoluseltgitus seob selle 1950. aastate motosportiga, kus võidusõidu poodiumile tõusnud võitjaid hakati kastma šampanjaga. Spordis on sage riskimine tihtipeale ainus viis võita, siit ka selline vanasõna. Vanemas materjalis seda vanasõna ei ole, kuna liht-rahvas šampanjat ei joonud.

Enamik uuritud vanasõnu on tähendustasandil universaalsed, kuid kultuuri-kontekstis ilmneb erinevusi Põhja- ja Lõuna-Euroopa vahel: sloveeni vanasõnades ei mainita sauna ja eesti omades viinamägesid. Samas on õlu eesti saunakultuuri oluline osa ja see kajastub ka tänapäevastes vanasõnades (vt fotot 1):

- (1) Õllel ilma saunata ei ole viga mitte midagi, aga saun ilma õlleta pole küll sittagi väärt. (ET)

Hulgas eesti ja sloveeni vanasõnades figureerivad kõrtsid, mis on eesti kultuuris omalaadsete külakeskustena olemas olnud juba XV sajandil ja kus on kangemat kraami pruugitud. Peaaegu igal mõisal oli XVII sajandi lõpuks oma kõrts, osal mõisatest ka mitu kõrtsi. Ka Sloveenias on ütlemine *vsaka vas ima svojo gostilno* 'igal külal on oma kõrts' (SL). Motiiv, mille järgi on kõrts kuradi kätetöö, on väga levinud nii eesti kui ka sloveeni vanasõnades, samuti ühendatakse kujundlikult kõrtsi pörguga ja vastandatakse seda kirikule kui taevariigile:

- (2) Ega kõrts pole pörguhaud ega kirik pole taevariik. (EV 4870)
- (3) Kõrtsipink on pigine. (EV 4889)
- (4) Kus Jumal kirku tege, sinna tege kurat kõrtsi kõrva. (EV 2641)

- (5) Kamor Bog cerkev pozida, tje tudi „Boga nas vari” svojo gostilno postavi.
'Kus Jumal kiriku ehitab, sinna „Jumal-hoia-meid” [’kurat’] oma kõrtsi paneb.’ (SL)
- (6) Kõrtsi on tee kõige lühem. (EV 4873)
- (7) Kõrts on kuradi kabel. (EV 4876)
- (8) Kõrts on kuradi peapadi. (EV 4877)

Foto 1. Vanasõna „Õllel ilma saunata ei ole viga mitte midagi, aga sauni ilma õlleta pole küll sittagi väärt” puust alusel Tartu kõrtsi seinal. Foto: Piret Voolaid, 2020

Kõrts tähistab vanasõnades metafoorina ka alkoholismi ja selle mõju perekonna varale ning seda kui vaesuse põhjustajat ja tervise kahjustajat:

- (9) Kõrtsivõlga ei jõua ükski joodik ära maksa. (EV 4891)
- (10) Več gostilnic – več uboštna. (SL)
'Rohkem kõrtse – rohkem vaesust.'
- (11) Nobena gostilna nima tako ozkih vrat, da ne bi šla skoz nje vsa kmetija. (SL)
'Ühegi kõrtsi uks ei ole nii väike, et talu sellest läbi ei mahuks.'
- (12) Nekaterim skrajša dneve kuhinja, drugim pa prevelika ljubezen do gostilne. (SL)
'Mõnel lühendab päevi köök, teistel liiga suur armastus kõrtsi vastu.'
- (13) Kerčme, kavarne in žganjarije odgojujejo capine in potepine. (SL)
'Kõrtsid, kohvikud ja viinavabrikud kasvatavad hulguseid ja heidikuid.'

Esitatakse ka hoiatusi vanemate mõjust lastele. Joomapahet võivad üks põlvkond järgmisele edasi anda:

- (14) Če oče zahaja v gostilno, otroci zahajajo v beznico. (SL)
 'Kui isa läheb kõrtsi, lähevad lapsed osmikusse.'
 (15) Esä oll joodik, poig oll joodik, pojapoig sai hullõm joodik. (EV 2187)

Pole üllatav, et kõrts kui ligitõmbav paik ja alkoholismi metafoor esineb vanasõnades tihti: kõige silmatorkavamad alkohoolikute tervisega seotud sotsiaalsed ja varanduslikud probleemid on nähtavad kõrtsides. Kuigi kõrtsi institutsiooni ajalugu Eestis ja Sloveenias erineb, ilmneb eesti ja sloveeni vanasõnades sarnane ühiskondlik hinnang: kõrtsis käimine viib laostumiseni.

Lisaks kõrtsidele mainitakse sloveeni rahvatarkustes tihti kohasidusalt viinamägesid: ilmaütlused panevad sõnadesse viinamägede, viinamarjakasvatuse, veini tegemise ja selle jaoks sobiva või sobimatu ilma ennustamisega seonduva ning loodusnähtuste (nagu udu või külma) mõju saagile. Need vanasõnad katavad laia spektrit hoiatustest ja ennustustest kuni lühiajaliste mõjude iseloomustamiseni. Veini tegemine nõuab palju hoolt ja tähelepanu, nagu ilmneb ka hooajalisi töid selgitavatest ilmavanasõnadest. Järgnevaid ütlusi mõtestatakse tänapäeval talupojaromantika kaudu ja need pole tänapäeva meteoroloogia võimaluste juures enam kuigi usaldusväärsed (nt ilmateadetes kohtab neid retooriliste võtetena):

- (16) Pongrac, Servac, Bonifac je lejpi, te se nam slatkim vincem napunijo kleti. (SL)
 'Kui Pancratiuse, Servatiuse ja Bonifatiuse päeval [12.–14. V] on ilus ilm, on keldrid pärast magusat veini täis.'
 (17) Sv. Vida meglica pride po vince in šenico. (SL)
 'Püha Vituse päeva [15. V] udu tuleb veini ja nisu järele.'
 (18) Če Pankraca sonce peče, sladko vince v klet priteče. (SL)
 'Kui Pancratiuse päeval päike paistab, tuleb magus vein keldrisse.'

Fotod 2, 3 ja 4. Reklaamtahvlid Tartu veinikaupluse ees kutsuvad veini ostma rahvusvaheliselt tuntud tõlkelised filosoofilised mõttetead: „Kui sa täidad veiniklaasi enne kui see tühjaks saab, siis see loeb ikkagi ainult ühe klaasina.” „Vein. See on mahl, millel on rohkem elukogemust.” „Õhtusöök ilma veinita on lihtsalt toit...” Fotod: Piret Voolaid, 2021

- (19) O Martinu je iz mošta vino postalo, ki bo kmetu med letom vse skrbi preg-nalo. (SL)
'Mardipäeval saab virdest vein, mis põllumehe mured aasta läbi ära ajab.'

Sama tendentsi võib märgata vähemal määral eesti vanasõnades, mis näiteks seo-vad ölle tegemise rahvakalendri tähtpäevadega:

- (20) Enne toomapäeva võib õlut aganatestki teha, piale toomapäeva ei saa vil-jastki. (EV 12031)
(21) Andrusele jahudaks õllelinnaksid, toomapäeva tehtaks õlut. (EV 323)

Moodsate vanasõnade loomisel ja levitamisel on suur roll tänapäeva meedial ja ajakirjanikel, kes loovad vanadest ütlustest oma vajadustele vastavaid uusi versioone (vt fotot 5).

Foto 5. Tänapäeva ajakirjanike vanasõnakasutuse näitena pruugib Eesti Päevalehe kolumniroomiana vanasõna kritiseerimaks inimeste suhtumist pensionikogumisse: „Parem üks viin kõhus, kui sada eurot pensionifondis.” (Pukk 2019)

Samamoodi on vanasõnade ja alkoholi kombinatsioon levinud populaarses huumoris, näiteks internetimeemides. Eesti materjalis leidub kohalike varasemate vanasõnade eeskujul põhinevaid ütlemissi:

- (22) Kui ei ole surmatõbi, siis saab ikka Lätist abi. (ET)
(23) Janu ajab inimese Lätti. (ET)
(24) Ei saa me läbi Lätita. (ET)
(25) Kõik maanteed viivad/hargnevad Lätti. (ET)

Foto 6. Alkoholivanasõna internetimeemil „Parem kast üle, kui pudel puudu (Vana-Vigala)” järgib vanasõnale omast süntaktilist vormi (*parem ... kui ...*). Vanemate vanasõnade stiilis lisatakse uutele vanasõnadele mõnikord kihelkonna nimi (siin Vana-Vigala), et selline huumor varasema vanasõna-materjaliga kooskõlas oleks. (Meeldib.ee, 1. I 2017)

Nende naabrihuumorina käsitletavate ütluste leviku aeg jääb 2017. aastasse ja seostub ühe poliitilise otsusega: alkoholiaktsiisi tõusuga Eestis, millega kaasnes eestlaste ja soomlaste alkoholiturism ehk niinimetatud alkoralli Lätti, kust oli võimalik alkoholiseid jooke odavamalt osta.

3.2. Sugu ja perekond

Alkohol on ühiskondliku elu eri tasandite osa ja sellega seotud ütluste vahendusel saab aimu valitsevatest perekondlikest ja sugudevahelistest suhetest ning suhtumisest lastesse. Kuigi pikka aega on olnud nii rahvajuttude kui ka elulooliste jutustuste kaudu teada, et alkohol põhjustab lastel alkoholimürgistust ja ajukahjustusi, on neile siiski tihti antud teatavaid koguseid alkoholi. XX sajandi alguseni anti lastele alkoholi, et nad magama jääksid, hammaste kasvamise ajal valu leevendamiseks või mõnikord isegi täiskasvanute lõbustamiseks.

Nii eesti kui ka sloveeni vanasõnad keelavad kohati lastel alkoholi tarvitada. Need puudutavad sloveeni vanasõnades vastsündinuid ja nende emasid, samuti lapsi üldiselt; eesti vanasõnade järgi ei tohiks lastele mingil juhul alkoholi anda:

- (26) Vino je za otročnico, ne pa za otroka. (SL)
'Vein on [emale] pärast lapsesaamist, aga mitte lapsele.'
- (27) Enne pane lapsele tikuga tuld suhu kui tilk viina. (EV 5449)
- (28) Ennemb vala viin kiviprau vahele, kui seda lapsele annad. (EV 14086)
- (29) Ära harjuta siga kamri ega last kõrtsis käima. (EV 10409)
- (30) Laste jagu, permandu ragu. (EV 5535)

Tänapäeva seisukohast on üllatav, et need vanasõnatüübid on haruldased, kui-võrd seadusega kehtib praegu alaealistele alkoholi ja tubakatoode tarvitamise ja müügi nulltolerants, samuti on üldteada arusaam alkoholi kahjulikust mõjust laste ja noorte tervisele ning riskikäitumisele. Ütlustest ilmneb, et joovastavad joogid olid lastele keelatud (eesti pärimuses), kuigi vein oli Lõuna-Euroopas mingil määral lubatud või mõisteti seda keeldude halli alana (sloveeni pärimuses). Kahes sama teemat puudutavas muus sloveeni vanasõnatüübis õigupoolest mainitakse, et lapsed joovad veini, ja isegi teataval kombel õhutatakse seda (kuna vein maitseb lastele hapu, siis ei soovi nad seda hiljem täiskasvanutena):

- (31) Če pije vino otrok, ne bo maral zanj v starosti. (SL)
 'Kui laps joob veini, ei taha ta seda vanas eas.'
 (32) Kislo vino je za pijance, sladko za babe in otroke. (SL)
 'Hapu vein on joodikutele, magus vein naistele ja lastele.'

Teemakohast materjali uurides tulevad ilmsiks peresuhted ja suhtumine lastesse. Nii eesti kui ka sloveeni vanasõnades võrdsustatakse joodikuid ja lapsi, mis enamasti mõjub lapsi halvustavalt. Sellegipoolest keskendub vanasõna tähendus joodikule, keda nähakse mentaalselt lapse tasemel olevana: joodik ei suuda enda eest vastutada ja vajab täiendavat kaitset; ta ei vali sõnu ja seetõttu räägib lapsesuuga ilustamata tõtt; teda ei tohiks võtta tõsiselt; vein olevat vana mehe põhitoidus, nagu piim on lapsele:

- (33) Pijanci in otroci imajo posebnega angela varuha. (SL)
 'Joodikutel ja lastel on erilised kaitseinglid.'
 (34) Nebesa varujejo otroke, mornarje in pijance. (SL)
 'Taevas kaitseb lapsi, meremehi ja joodikuid.'
 (35) Vino in otroci govorijo resnico. (SL)
 'Vein ja lapsed räägivad tõtt.'
 (36) Kar je otroku mleko, to je starcu vince. (SL)
 'Mis on lapsele piim, see on vanale mehele vein.'
 (37) Jumal hoiab joodikut. (EV 2564)
 (38) Joodik on jumalal armas. (EV 2424)
 (39) Joodikot õnnistas Jummal. (EV 2428)
 (40) Joodik kukub padja pääle. (EV 2419)
 (41) Joobnu jutt ehk lapse laul. (EV 2412)

Teisest küljest ei ole eesti vanasõna järgi midagi hullemat kui joodik, kuigi öeldakse ka, et kõige ebameeldivam on nuttev laps:

- (42) Katkejast kangast ja nutusest lapsest saab lahti, aga joodikust mehest saa mette. (EV 3161)

Sloveeni keeles esinev grammatiline sugu väljendub sarnaselt teiste slaavi keeltega nii verbides, käandsõnades kui ka asesõnades, mistõttu eeldavad sloveeni vanasõnad

stereotüüpiliselt, et joodik on mees. Kuid ka soota eesti keeles on vanasõnu, mis väljendavad soolistatud arusaama alkoholist. Anneli Baran (2015: 321) on näidanud, et eestigi ütlustes on hulk väljendeid ja nimetusi, mis viitavad naistele, kuigi see ei ole leksikaalsel tasandil ilmne. Naiste käsitlemisel alkoholi puudutavates vanasõnades rõhutatakse mõlemas keeles sugu tavaliselt eraldi ja koos sellega sotsiaalse hukkamõistu kõrgemat määra:

- (43) Ženska pijana, rit prodana. / Baba pijana, rit prodana. (SL)
'Naine purjus, perse müüdnud.'
- (44) Pijana ženska je kot odrpta trgovina. (SL)
'Purjus naine on nagu avatud turg.'
- (45) Micka pijana, juha neslana. (SL)
'Purjus Micka ['külatüdruk'], soolata supp.'
- (46) Kjer je žena pijanka, na ognjišu toča bije / gre povodenj skozi hišo. (SL)
'Kus naine joob, seal sajab rahe tuleasemele / tuleb veeuputus läbi maja.'
- (47) Kui naene joob ja katus läbi jookseb, see on kõige pahem lugu. (EV 7205)
- (48) Lage soo – lagund regi, joobnud naene – nutja laps. (EV 5275)
- (49) Pijana žena se še svinji mrzi. (SL)
'Purjus naine on isegi sigadele vastik.'
- (50) Joonud naine – tsikkule lisa. (EV 2474)
- (51) Iz gostilne dekleta in z mlina praseta no dobro vzeti. (SL)
'Ei ole hea võtta tüdrukut kõrtsist ega siga veskilt.'¹

Võrdluste kaudu on vanasõnades purjus naisi karmimalt hukka mõistetud kui purjus mehi:

- (52) Ku miis joodik om, toda ei panda tähele, a ku naane joosõ, sõs tiid kõik ilm. (EV 6549)
- (53) Hull on meeste joomine, veel hullem naeste joomine. (EV 1566)
- (54) Kui mees joob, põleb pool maja; kui naine joob, terve maja. (EV 6531)
- (55) Ku perremiis ütsindä joosõ, püsüs talo, a ku ka pernaane juuma nakas, sõs tulõ majast vällä minnä. (EV 8610)
- (56) Najgrša stvar na svetu je pijan moški. Še veliko grša je pa pijana ženska. (SL)
'Kõige koledam olevus maailmas on purjus mees. Koledam veel on purjus naine.'
- (57) Nic ni grsega ko pijana žena. (SL)
'Miski pole inetum kui purjus naine.'

Vanasõnad kujutavad ka naiste meeletut käitumist pärast liigset alkoholi tarvitamist, näidates semantiliselt, et alkohol võtab täielikult inimese (naise) üle võimust:

¹ Eesti vastes „Pidult ära võta naist” (EV 8736) viitab „pidu” alkoholi tarvitamisele ja kergemeelsusele.

(58) Viin olle naisterahvast üle nagu petrool konnast. (EV 14104)

Kõigi nende vanasõnade järgi taluvad mehed alkoholi paremini kui naised; purjus naistele saab osaks tugev ühiskondlik hukkamõist. Vanasõnades on purjus naised seksuaalselt frustreeritud ja koduperenaistena saamatud, nad käituvad hullumeelselt ja on üldiselt tülgastavad. Analüüsitud materjalis võrreldakse ka alkoholi ja naisi: naisi on peetud meeste jaoks sama petlikeks ja joovastavateks kui alkoholi. Võrdlus seob naised ja alkoholi mehe elule kahjulikena:

(59) Kjer se babča vrti, tam se hitr' glaz šnopsa dobi. (SL)

'Kus naine keerutab, seal saab kiiresti klaasi viina.'

(60) Lepa gostilničarka proda tudi kislo vino. (SL)

'Ilus kõrtsitüdruk müüb ka haput veini.'

Teisalt räägivad vanasõnad joodikuga abielus olevate naiste kannatustest, hoiatades, et alkohoolikuga koos elada on raske:

(61) Naasterahvas ja viin essütap mehe meele ja keele. (EV 7346)

(62) Tista, ki pijanca poroči, pasje življenje živi. (SL)

'Kes läheb joodikule mehele, elab koeraelu.'

(63) Bolje bosa trnje mleti, kakor pijanca (za moža) vzeti. (SL)

'Parem paljajalu okkaid jahvatada kui joodikule (mehele) minna.'

(64) Juodik mies ond sama raskõ nao liiv vanadõ jalgõlõ. (EV 2452:1)

(65) Boljši je lejdig stan kot mož pijan. (SL)

'Parem olla ükski joodikuga.'

Foto 7. Tänapäeval leidub ohtralt vanasõnu internetimeemides. Tihti kajastavad need humoorikad digiüksused alkoholitarbimisega seotud soostereotüüpe. Ütlus „Mees peab niipalju jooma, et naine saaks vabalt taararaha eest ära elada!“ õigustab meeste alkoholitarbimist. (Facebook: Härga Täis, 10. II 2015)

Märgitakse ka seda, kui oluline on naise leidlikkus, et sellistes rasketes oludes toime tulla:

- (66) Joodikul on viis meelt, aga joodiku naisel piab kümme meelt olema. (EV 2444)

Uuritud vanasõnade hulgas ei ole siiski viiteid vastupidisele olukorrale ehk joodikust naisega abiellunud mehe kannatuste kohta. Seda võib seletada perekonna struktuuriga: naiste kohus perekonnas oli hoolitseda nii laste kui ka täiskasvanud pereliikmete eest ja tegeleda majapidamistöödega, mehed olid sagedamini toidu ja raha hankijad ning tihti kodunt ära. Pere ja kogukond sõltus rohkem naistest ja seetõttu kannatas rohkem siis, kui naine ei suutnud oma kohust täita, võrreldes sellega, kui mees oma ülesanded unarusse jättis.

3.3. Joomise vastuolulisus

On üldteada, et vanasõnad räägivad üksteisele vastu ja nii vaidlevad omavahel innukalt, samal ajal puudutavad nende kasutuskontekstid paljusid eluvaldkondi (vt Järv 2019: 725). Alkoholiga on seotud hulk igapäevaelu aspekte, nagu tunded, tervis ja seltskond. Ütluste põhjal on võimalik näha, kui oluline on alkohol ühiskonnas: ei ole tähtsündmust ega argielu valdkonda, millega seoses seda ei mainita. Vaatleme alkoholi puudutatavat vastuolulist parömioloogilist materjali selles käsitletud valdkondade kaupa: tervis, seltskondlikud sündmused, majanduslik laostumine, alkoholi väärtus ja sõltuvus.

3.3.1. Tervis

Alkohoolseid jooke käsitatakse tänapäevani mõnikord nii arstirohu kui ka mürgina. See avaldub ka vanasõnades, mille järgi on väikestes kogustes alkoholi kasutatud tervise parandamiseks, kuid isegi väike liialdamine võivat hävitada tervise ja maine.

- (67) Vino, brez mere pito, je strup. (SL)
'Vein üle määra on mürk.'
- (68) Več jih umre od pijanosti kakor od žeje. (SL)
'Joomise kätte sureb rohkem rahvast kui janu kätte.'
- (69) Strast pijančevanja je rja, ki razje zdravje. (SL)
'Joomakirg on rooste, mis rikub tervise.'
- (70) Vino nima kosti, ali je že marsikomu kosti polomilo. (SL)
'Veinil pole luid, aga ta on palju luid murdnud.'
- (71) Žganje pomori jih več, nego kuga, glad in meč. (SL)
'Viin tapab rohkem rahvast kui katk, näljahäda ja mõök.'
- (72) Viinaklaasi upub enam inimesi ära kui merde. (EV 14132)
- (73) Suust läheb töbi sisse. (EV 10920)

Sellegipoolest võidakse alkoholseid jooke pidada tervendavateks. Kultuuriliselt oluline motiiv on näiteks alkoholi kasutamine rahvameditsiinis, mis kajastub tänapäevani populaarses eesti vanasõnas:

(74) Kui ei ole surmatõbi, siis saab ikka viinast abi. (EV 10772)

See vanasõna on tuntud ja populaarne ka rahvusvaheliselt. „Proverbia septentrionalia” annab sellele tüübinumbri 423 ühes seletusega: „Kui viin, taar või saun ei aita, oled surmatõves” (PS: 263). Selles esineb kõrvu kange alkoholi ja saunaga veel odra- või rukkijahust valmistatud taar. See Põhja- ja Ida-Euroopas igapäevane talurahva jook oli Eestis levinud saartel ning mandri lääneosas. Vanasõna viitab viina olulisele rollile rahvameditsiinis, kuid seda on kasutatud arhiiviteadete järgi ka joomise õigustamiseks või kellegi jooma meelitamiseks. Tänapäevani peetakse kangeid alkoholseid jooke omal kombel au sees kui välis- või seespidiiselt tarvitataavaid desinfitseerivaid vahendeid:

(75) Viin om kõturohi. (EV 14105)

(76) Orehovč je za želodec. (SL)

’Pähkliliköör on kõhu jaoks.’

(77) Viin om külmarohi. (EV 14111)

Punast veini anti veel XX sajandi keskpaigani Sloveenias sünnitavatele naistele ja haigetele vere parandamiseks. Kangeid alkoholseid jooke tarvitatakse tänapäevani igasuguste nakkavate kõhutõbede vastu. Vanasõnades on jälgi stereotüübist, mille järgi alkoholsetel jookidel on tervendav mõju:

(78) Zaradi pitja vode se zaredijo žabe, vino pa je dobro proti glistam. (SL)

’Kui vee joomine paneb konnad kasvama, siis vein on hea usside vastu.’

(79) Drž’ se pipe in ne boj se gripe. (SL)

’Hoia kraanist kinni ja ära karda grippi.’

(80) Še stare babice pravijo, da se z vinom zdravijo. (SL)

’Isegi vanad naised ütlevad, et ravivad ennast veiniga.’

Alkoholsetest jookidest võib otsida lohutust, et oma elu kergemaks teha:

(81) Vino utopi skrbi. (SL)

’Vein uputab muresid.’

(82) Suul süäme kinnitus ja viin vaesõ rõõmustus. (EV 14127)

(83) Juu viin, joogu-ui miilt. (EV 2479)

(84) Voda za obraz je kakor vino za dušo. (SL)

’Vesi [on hea] näole samuti kui vein hingele.’

Nende vanasõnade järgi ei pruugi inimene aru saada, kui palju alkoholi ta tarvitab. Üks vanasõna võib kuulutada viina ravitoimet, kuid teisalt on vanasõnu, mis hoiatavad sellega liialdamise eest:

- (85) Üks ohuks, teine rohuks, kolmas-neljas hingevõtja. (EV 15002)
- (86) Joo viina, kuni viin viha on; läheb ta magusaks, siis ära enam joo. (EV 1476)
- (87) Võta pits ja pea aru! (EV 8913)

On teada ka tänapäevane vanasõna, mis vaatab alkoholi tervendavat jõudu läbi huumoriprisma:

- (88) Vein on tervisele hea, aga tervist on vaja selleks, et juua viina. (ET)

3.3.2. Seltskondlikud sündmused

Alkohoolsete jookide tarvitamine on sotsiaalne tegevus, mistõttu sallitakse seda rohkem või vähem, kuid selle keelamine ei õnnestu. Seltskondlikke sündmusi saadavad alkohoolsed joogid, milleta laialt levinud arvamuse järgi ei saagi sündmused läbi. Seda kinnitab ka tänapäeva vanasõna: „Pidu ilma šampanjata on lihtsalt kogunemine.” Isegi inimese sotsiaalseid võimeid mõõdetakse sooviga alkoholi tarvitada:

- (89) Vino ni rado samo. (SL)
'Vein ei taha üksi olla.'
- (90) Ku viina om, sōs om sōpro. (EV 14122)
- (91) Kdor ne mara za vino, je gotovo pustež. (SL)
'Kellele ei meeldi vein, see on kindlasti igav inimene.'
- (92) Kjer je vino in petje, ni straha, da ne bi bilo kratkočasno. (SL)
'Kus on veini ja laulu, ei ole hirmu, et oleks igav.'
- (93) Vinska kapljica, svinjska rebrca, ženska stegenca: to je sreča. (SL)
'Tilk veini, sea ribi, naise reis – see on õnn.'

Siia kuulub ka rühm vanasõnu, mis käsitlevad alkohoolsete jookide mõju suhtlusele:

- (94) Viin paneb taplema, viin lepitab jälle. (EV 14117)
- (95) Vino dela mir še večkrat pa prepir. (SL)
'Vein teeb rahu, aga tihedamini paneb riidlema.'
- (96) Vpiti nad pijancem ali nad mlinskim kolesom, je vse enako. (SL)
'Joodiku ja vesikikivi peale karjumine teeb ühe välja.'
- (97) Vino noge poveže, jezik razveže. (SL)
'Vein seob jalad ja päästab keele valla.'
- (98) Kar misliš trezen, rečeš pijan. (SL)
'Mida mõtled kainelt, seda räägid purjuspäi.'

- (99) Vино na mizo, skrivnosti od mize. (SL)
'Vein laual, saladused läinud.'

Alkohol vähendab inimese võimet langetada mõistlikke otsuseid. Purjuspäi tehtud otsused on vanasõnade järgi tihti sunnitud või emotsionaalsed ning panevad hiljem kahetsema:

- (100) Kdor pijan ubija, bo trezen obešen. (SL)
'Kes purjuspäi tapab, see puuakse kainena.'
- (101) Viina vits lööb valusasti. (EV 14100)
- (102) Vино iz pametnih napravi bedake. (SL)
'Vein teeb mõistlikest rumalad.'
- (103) Vино še modreca znori. (SL)
'Vein ajab isegi targa hulluks.'
- (104) Dobro jutro žganje, z bogom pamet. (SL)
'Tere hommikust, viin, head aega, mõistus.'
- (105) Vино je ustvaril bog za pametne ljudi ne pa za norce. (SL)
'Jumal tegi veini tarkadele, mitte lollidele inimestele.'
- (106) Alkohol on tarkadele. (ET)
- (107) Vино noter (v glavo), pamet ven. (SL)
'Vein läheb sisse (pähe), mõistus välja.'
- (108) Viin võtab mehe meele. (EV 14129)
- (109) Inimene ostab omale küll viina, aga ta ostab uue meele ka. (EV 2125)
- (110) Need, kes joovad viina nagu vett, pole viina väärilised. (ET)
- (111) V gostilnah prodajajo pamet v stekleničkah. (SL)
'Kõrtsid müüvad mõistust pudelis.'
- (112) Bog nam daje razum, hmelj (pivo) nam ga spet vzame. (SL)
'Jumal andis meile mõistuse, linnased (õlu) võtavad selle ära.'

Nii eesti kui ka sloveeni vanasõnad kinnitavad, et alkoholi liigtarbimine viib inimese sotsiaalse laostumiseni:

- (113) Midä inämbä viina juu, tu kurembast lätt. (EV 14093)
- (114) Viinaputel om põrgohe minna pass. (EV 14135)
- (115) V pijanosti pokažeš, kaj si. (SL)
'Purjuspäi näitad, kes sa oled.'

Sotsiaalset laostumist kirjeldatakse ühiskonnast tõrjutusena:

- (116) Hudobec ni pijanč, le pijanč je hudobec. (SL)
'Kuri inimene ei ole joodik, aga joodik on kuri inimene.'
- (117) Kdor se z vinom brati, nima s kom orati. (SL)
'Kes on vend veiniga, sellel ei ole kellegagi künda.'

- (118) Kdor k pijancem priseda, mu radi preseda. (SL)
 'Kes istub koos joodikutega, see võtab kiiresti liiga palju.'

Selline tõrjutus ilmneb ka nendes juhendavates vanasõnades:

- (119) Pijanca se ogni s senenim vozom. (SL)
 'Hoia end joodiku eest heinavankriga.' ['Hoia joodikust kaugele.']
 (120) Nahkjas mees ja pajukarva õlut on kõige kangemad, neid äi tea millaskid uskuda. (EV 7188)

3.3.3. Majanduslik laostumine

Alkoholist tingitud majanduslik laostumine on vanasõnade järgi ilmselge:

- (121) Joomine saadab laia välja peale. (EV 2486)
 (122) Joomine pillab inimest. (EV 2485)
 (123) Viin toob viletsuse majasse. (EV 14125)
 (124) Hakka kuradiga ühte õlut tegema – esite joob õlle, pärast sööb raba. (EV 4553)
 (125) Mlad pijanec – star berač. (SL)
 'Noor joodik – vana kerjus.'
 (126) Pijanca streha rebra kaže. (SL)
 'Joodiku maja katus näitab ribisid.'
 (127) Vinski kraj – reven kraj. (SL)
 'Veini paik – vaene paik.'
 (128) Kdor kupi sod, bi rad še vino. (SL)
 'Kes ostab tunni, tahab ka veini.'
 (129) Če hočeš imeti na stara leta mirne dni, varuj se treh reči: žganja, kvartanja in zapeljivih ljudi. (SL)
 'Kes tahab vanas eas rahulikke päevi, peab hoiduma kolmest asjast: viin, kaardid ja kütkestavad inimesed.'
 (130) Vino moraš po malem piti, če hočeš dolgo življenje užiti. (SL)
 'Veini tuleb juua vähehaaval, kui tahad pikka elu nautida.'
 (131) Rikka haigus ja vaese õlu on kuulsad. (EV 9715)

3.3.4. Alkoholi väärtus

Leidub vanasõnu, mis hindavad alkoholi positiivselt. Sealhulgas on tüüpe, mis rõhutavad alkoholiga säästlikult ümberkäimist. Veini on hinnatud nagu leiba, Jumala antud varandust (vein kui „jumalate jook”):

- (132) Kdor vino poliva, se iz Boga norca dela, ki ga je dal. (SL)
 'Kes veini maha ajab, pillkab Jumalat, kes selle andis.'

- (133) Kdor vino poliva in kruh na tla mece, bo se obojega stradal. (SL)
 'Kes veini maha ajab ja leiba ära viskab, jääb mõlemast ilma.'
 (134) Še Kristus je bil vesel, ko je vince pil. (SL)
 'Isegi Kristus oli rõõmus, kui jõi veini.'
 (135) Kui sa ei tea, mida sa jood, siis on see kultuuritu joomine, kui aga tead, siis
 joomakultuur. (ET)

Mõnes vanasõnas peetakse alkohoolseid jooke isegi söögist väärtuslikumaks või vajalikumaks:

- (136) Viin peab olema, leib võib olla majas. (EV 14118)
 (137) Jooginälg on üks suurem kui sööginälg. (EV 2454).

Kangemat joogipoolist väärtustavaid vanasõnu kasutatakse tänapäeval alkoholi turunduses, nt alkoholipoe interjööris. Seesama vana ütlus „Jooginälg om üks suurem kui sööginälg” (EV 2454) on reklaamtekstina edukalt rakendatud turundusvankri ette (vt fotot 8).

Foto 8. Näide kangemat kraami väärtustavate vanasõnade kasutamisest alkoholipoe interjööris.
 Foto: Piret Voolaid

Alkoholi väärtust rõhutatakse isikustamisega:

- (138) Vino je treba razumeti, ker nima le telesa, temveč tudi dušo. (SL)
 'Veini tuleb mõista, sest tal on lisaks kehale ka hing.'
 (139) Vein. See on mahl, millel on rohkem elukogemust. (ET, vt fotot 3)

3.3.5. Sõltuvus

Alkoholismi kujutatakse ühe kõige visama harjumuse või sõltuvusena:

- (140) Ko starec opusti vino, ga išči na drugem svetu. (SL)
 'Kui vana mees jätab veini, otsi teda teisest ilmast.'

- (141) Pri prvem kozarcu človek pije vino, pri drugem vino pije vino, pri tretjem vino pije človeka. (SL)
 'Esimese klaasiga joob mees veini, teisega joob vein veini, kolmandaga joob vein mehe.'
 (142) Joodik on viina järele hullem kui kits kuse järele. (ET)
 (143) Ennemb jätab siga sita söömise kui mees viina joomise. (ET)

Samal ajal näitavad vanasõnad, et vägijoogi tarvitaja peaks olema piisavalt tugev nii füüsiliselt kui ka vaimsetl:

- (144) Vino pravi: ali me nesi ali pa te bom vrglo. (SL)
 'Vein ütleb: kanna mind või ma heidan su maha.'
 (145) Ega viin mehe peale ei kipu, kui mees viina peale ei kipu. (EV 14085)

3.3.6. Eri jookide võrdlus

Vanasõnas jookide võrdlemine näitab nendevahelist hierarhiat. Paljudes eesti vanasõnades esinevad viin ja õlu või nende võrdlus. Mõnikord arvatakse, et õlu ja viin on võrdsed:

- (146) Too om ütskõik, kas tõmba pulk ollevaadi eest vai viinavaadi eest. (EV 9037)

Mõnel juhul hinnatakse viina õllest etemaks kanguse tõttu:

- (147) Viinatops paremb kui kesvatera. (EV 14137)
 (148) Viin olevat vana pagan, olu nuur. (EV 14103)
 (149) Õlut hullu, taar tarka, viin aga päris põrguline. (EV 14646)
 (150) Õllehull on hullem kui viinahull. (EV 14637)
 (151) Viin om vanarahva taar. (EV 14106)

Sloveeni vanasõnades võrreldakse enamasti veini ja kangeid alkohoolseid jooke. On selge, et viina peetakse ohtlikumaks: kui keegi joob liiga palju veini, toob see nalja ja lõbu, aga liigne viinajoomine teeb kurvaks:

- (152) Vinska korajža vesela, žganičja pa žalostna. (SL)
 'Kuraas veinist [on] lõbus, [kuraas] viinast [on] kurb.'

Võrdlused eesti materjalis keskenduvad arusaamale, et õlu ja viin sobivad paremini meestele, kuna eeldatakse, et mehed on füüsiliselt tugevamad: mida kangem jook, seda tugevam peab olema jooja.

- (153) Olu tettü miiste juvva, a kali naistel kalatsit. (EV 14643)

Mehelikkust rõhutavad otseselt ka järgmised vanasõnad:

(154) Kui viina mu sees, siis olen ma mees. (EV 14092)

(155) Viina miestä virguta, olut anda voima. (EV 14099)

On hästi teada, et vanasõnad võivad puudutada korraga mitut teemat. Lisaks saab vanasõnu liigitada eri karakteristikute alusel: viimases näidete alljaotuses kasutasime nendena sugu, usku enda tugevusse ja alkohoolsete jookide võrdlust. Alkohoolsed joogid ja nendega seotud nähtused, nagu kõrtsid, jookide valmistamine ja joodikud, esinevad ütlustes sagedasti ja selles artiklis kasutatud semantilised kategooriad on loodud võrdluspildi saamiseks ja selleks, et näidata eesti ja sloveeni materjalis hõlmatud rahvatarkuste ühisosa.

4. Kokkuvõte

Vanasõna kui rahvaluuleliik peegeldab igapäevaelu, materiaalsel ja vaimset kultuuri ning ühiskonnas levinud arvamusi ja suhtumisi. Kuigi ütlused on rahvusvahelise levikuga, saab nendest andmeid lisaks ainelisele kultuuripärandile ka kultuuri-spetsiifiliste kogemuste, arvamuste ja mõistete kohta. Ütlused kohanevad iga keele ja ühiskonnaga ning neid kasutatakse suhtluses funktsionaalselt, sealhulgas selleks, et väljenduda omapäraselt ja metafooriliselt.

Kuna Sloveenia on veinitootjamaa, on alkohoolseid jooke puudutavate sloveeni vanasõnade hulgas kõige rohkem selliseid, mis mainivad veini. Nende hulgas on palju ilmavanasõnu, samuti kajastub vanasõnades veini oluline osa seltskondlikus elus. Siiski peegeldub alkoholism kui ühiskonna üks suuremaid probleeme ja hirne nii sloveeni kui ka eesti kujundkeeles. Samuti käsitlevad folkloori lühivormid alkohoolsete jookide päritolu ja säilitamist ning nende rolli seltskondlikes rituaalides (nt pulmad, tehingute sõlmimine). Eesti ja sloveeni alkoholi puudutavate vanasõnade võrdluses on näha ka olulisi erinevusi, mis tulenevad asukoha, keskkonna ja kliima mõjust. Eesti materjalis on valdavad viin ja õlu, tänapäeva avatud maailmas on lisanud vein, kuigi seda puudutavad ütlused on enamasti tõlgitud.

Erineb ka alkohoolsete jookide mõtestamine: veini jututakse jumalate antud joogina ja seda kasutatakse rituaalides. Veini peetakse rikkuse märgiks ja üllamaks joogiks, isegi naiste joogiks ja tervise parandajaks („vein on verele hea”), samas kui sellist mainet ei ole kunagi saavutanud viin ega teised kanged alkohoolsed joogid. Neid peetakse täiskasvanute ja pigem meeste joogiks, mida võib kasutada mõne tõve raviks, kuid üldiselt tarvitatakse neid enamasti purju jäämiseks. Eesti jääb geograafiliselt niinimetatud viinavööndisse ja siin tuntakse viina kuratliku joogina erinevalt veinitootjamaadest, kus veini peetakse jumalate joogiks. Kuigi kirikud kasutavad nii Eestis kui ka Sloveenias armulauaveini, on alkoholi liigtarvitamine tõsine probleem mõlemal maal: joomapahet peetakse kuradi kätetööks ja on levinud „viinakuradiga võitlemise” kujund. Eesti vanasõna järgi teeb kurat kõrtsi sinna, kuhu jumal on teinud kiriku, ja sloveeni vanasõna järgi on iga kiriku kõrval kõrts.

Mõlemas keeles viitavad vanasõnad ühelt poolt alkoholisõltuvusele ja sellega seotud probleemidele ning teiselt poolt alkoholi pakutavale kergendusele ja rõõmsatele seltskondlikele hetkedele ning isegi ravitoimele. Mõlemad stereotüübid on nii eesti kui ka sloveeni ühiskonna maailmapildi oluline osa. Käsitletud vanasõnad viitavad ebavõrdsusele perekonna sees, eriti sugude vahel: purjus naisi on stereotüüpselt kritiseeritud rohkem kui purjus mehi ja naiste joomist ei ole sallitud. Alkoholi puudutavad vanasõnad on tugevasti soolistatud: aktsepteeritakse seda, et mehed joovad, aga alkoholi tarvitavaid naisi mõistetakse hukka. On eeldatud, et lapsed ei tohi alkoholi tarvitada, kuigi mõni sloveeni vanasõna lubab teataval määral lastel veini juua, enamasti tervise parandamiseks.

Sõltuvalt vaatenurgast on käsitletud eesti ja sloveeni vanasõnad väga vastuolulised. Selgesti eristuvad ütlused purjus inimese või joodiku kohta, mis annavad joodikule privilegeeritud positsiooni ja tõstavad esile tema tõelise loomuse, aga ühtlasi räägivad joodiku problemaatilisest käitumisest (pere laguneb ja laostub). Siiski on alkoholiga seotud vanasõnu, millel võib olla mitmeid tähendusi, näiteks sloveeni vanasõna „Dokler moski mernik hmolja zadene, zensko dobi” (‘Kuni mees humalavakale pihta saab, saab ka naise’) võib seostada suguvõimega vanas eas. Kuigi tähendus võib teise valdkonda üle kanduda ega pruugi seetõttu otseselt alkoholi puudutada, jääb tuvastatavaks mõisteline seos alkoholi ja tugeva, tegusa, võimeka mehe vahel (nagu võime näha ka vanasõnades viina kohta).

Alkoholist rääkivate ütluste vastandlikud tähendused ja kasutusviisid näitlikustavad äärmuslikke stereotüüpe ning vajadust alkoholi tarvitamist põhjendada ja teisalt kritiseerida. Seetõttu ei ole vastuolulised arvamused sel teemal üllatavad: kõrts on kuradi kätetöö, aga samas ei ole ka; jumal ei kuula joodiku kaebeid, aga ühtlasi kuulab; joodiku osa on lõputu janu, aga ta on siiski lugupeetud; joodiku maja on korratu ja pooleldi maha põlenud; joodikul pole raha, aga samal ajal ei saa tal kunagi raha otsa; viin laostab mehe, aga samal ajal teeb ta rikkaks (ja seetõttu mehelikuks). Alkohol näitab ennast ambivalentse elemendina: ühtaegu ühendades (joomine koos sõpradega, eduka töö lõpu rituaalid või tähistamine, alkohol kui ravim) ja hävitades (alkoholism, laostumine, alkohol kui mürk). See kahetähenduslikkus ajendab esitava eetilisi küsimusi, mis ulatuvad vanasõnade tähendusest kaugemale. Säärased vanasõnad ei peegelda vahetult kultuurile omast käitumist, kuid võivad anda vihjeid tänapäevani säilinud kultuuriliste veendumuste kohta.

Kuigi sloveeni vanasõnad romantiseerivad veini, kajastavad nii sloveeni kui ka eesti vanasõnad alkoholiga kaasnevaid sotsiaalseid probleeme: alkohol hävitab vara ja tervise, paneb vastutuse teiste õlgadele, rikub hinge, viib hauda ja põrgusse. Arhiivides on sääraseid ütlusi küll palju, kuid enamik neist pole enam aktiivses kasutuses ja neid saab uurida üksnes ajalooliste reliktidena. Sellegipoolest kasutavad veinimüüjad nii Eestis kui ka Sloveenias tihti oma toodete reklaamiks (mõnikord muudetud kujul) tuntumaid vanasõnu alkoholi kohta, mis tõestab tänapäeva ühiskonna teadlikkust nendest.

Artikli valmimist on toetanud Eesti Kirjandusmuuseumi teadusprojekt „Folkloori usundilised ja narratiivsed aspektid” (EKM 8-2/20/3), Sloveenia teadusagentuuri teadus-

projektid „Traditsiooniliste ütluste dialoog tänapäevase kasutusega“ (ARRS J6-2579) ja „lgapäeva elu etnoloogilised, antropoloogilised ja folkloristlikud uuringud“ (ARRS P6-0088), Haridus- ja Teadusministeeriumi projekt „Eesti kultuuri arengumustrid“ (EKKD-III2) ning Sloveenia teaduste ja kunstide akadeemia teaduskeskuse stipendium välisestlastele (2020).

VEEBIVARAD

Babič, Saša; Miha, Peče; Erjavec, Tomaž; Ivančič Kutin, Barbara; Šrmpf Vendramin, Katarina; Kropelj Telban, Monika; Jakop, Nataša; Stanonik, Marija 2022. Collection of Slovenian Paremiological Units Pregovori 1.0. – Slovenian Language Resource Repository Clarin.si. <http://hdl.handle.net/11356/1455>

Conway, Jan 2024. Volume of the alcoholic drinks market worldwide from 2018 to 2028. – Statista.com.

<https://www.statista.com/forecasts/726990/alcoholic-beverage-consumption-worldwide>

Eesti vanasõnad. Koost Anne Hussar, Arvo Krikmann, Katrin Mikk.

<https://www.folklore.ee/rl/date/robotid/leht1.html>

Facebook: Härga Täis. <https://www.facebook.com/people/H%C3%A4rga-T%C3%A4is>

Meeldib.ee. <http://meeldib.ee/>

KIRJANDUS

Alkoholipoliitika roheline raamat 2014. Tallinn: Sotsiaalministeerium.

Apo, Satu 2001. Viinan voima. Näkökulmia suomalaiseen alkoholiajatteluun ja -kulttuuriin. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 759.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Austin, John L. 1962. How to Do Things with Words: The William James Lectures Delivered at Harvard University in 1955. Toim James Opie Urmson, Marina Sbisa. Oxford: Clarendon Press.

Babič, Saša; Voolaid, Piret 2018. Swearing: Dissolution into nothingness. – *Studia Mythologica Slavica*, kd 21, lk 147–159. <https://doi.org/10.3986/sms.v21i0.7071>

Baran, Anneli 2015. Gender in Estonian older phraseology. – *Linguo-Cultural Research on Phraseology*. 3. kd. (Intercontinental Dialogue on Phraseology 3.) Toim Joanna Szersznowicz, Bogusław Nowowiejski. Białystok: University of Białystok Publishing House, lk 315–336.

Bartmiński 2005 = Ежи Бартминьский, Языковой образ мира: очерки по этнолингвистике. Москва: Индрик.

Będkowska-Kopczyk, Agnieszka 2006. Jazykový obraz vína ve slovinské kultuře (na příkladu přísloví). – *Parémie Narodů Slovanských*. III kd. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané v Ostravě ve dnech. Ostrava: Ostravská univerzita.

EV = Eesti vanasõnad. I–V kd. (Monumenta Estoniae Antiquae III.) Toim Arvo Krikmann, Ingrid Sarv. Koost Anne Hussar, A. Krikmann, Erna Normann, Veera Pino, I. Sarv, Rein Saukas. Tallinn: Eesti Raamat, 1980–1988.

- Georges, Robert A.; Jones, Michael Owen 1995.** Folkloristics: An Introduction. Bloomington: Indiana University Press.
- Granbom-Herranen, Liisa 2008.** Sananlaskut kasvatuspuheessa – perinnettä, kasvatusta, indoktrinaatiota? (Jyväskylä studies in education, psychology and social research 329.) Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Grandl, Christian 2013.** Low German Wellerisms and proverbs on beer coasters from Schleswig-Holstein. – 6th Interdisciplinary Colloquium on Proverbs, ACTAS ICP12 Proceedings. Toim Rui Soares, Outi Lauhakangas. Tavira: AIP-IAP, lk 624–626.
- Grotjahn, Rüdiger; Grzybek, Peter 2000.** Methodological remarks on statistical analyses in empirical paremiology. – Proverbium. Yearbook of International Proverb Scholarship, kd 17, lk 121–132.
- Gustavsson, Anders 2021.** Improper Use, Moderation or Total Abstinence of Alcohol: Use of and Opinion on Alcohol Especially in the Western Swedish Countryside and Coastal Regions During the late Nineteenth and Early Twentieth Centuries. (Acta Academiae Stromstadensis.) Strömstad: Strömstad Academy.
- Hussar, Anne; Krikmann, Arvo; Sarv, Ingrid (koost) 1984.** Vanasõnaraamat. Tallinn: Eesti Raamat.
- Jolles, André 1930.** Einfache Formen: Legende, Sage, Mythe, Rätsel, Spruch, Kasus, Memorabile, Märchen, Witz. Halle (Saale): Niemeyer.
- Järv, Risto 2019.** Muna on / ei ole targem kui kana. Vastuolulised vanasõnad. – Keel ja Kirjandus, nr 8–9, lk 722–727. <https://doi.org/10.54013/kk742a12>
- Krikmann, Arvo 1997.** Sisesevaateid folkloori lühivormidesse I. Põhimõisteid. Žanrisuhteid. Üldprobleeme. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Krikmann, Arvo 1998.** On the relationships of the rhetorical, modal, logical, and syntactic planes in Estonian proverbs. – Folklore: Electronic Journal of Folklore, nr 6, lk 99–127. <https://doi.org/10.7592/FEJF1998.06.synt>
- Leete, Art; Ventsel, Aimar 2016.** Preface to the special issue: Drinking is not just fun. – Journal of Ethnology and Folkloristics, kd 10, nr 2, lk 3–6. <https://doi.org/10.1515/jef-2016-0006>
- Lintrop, Aado 1996.** The Incantations of Tubyaku Kosterkin. – Folklore: Electronic Journal of Folklore, nr 2, lk 9–28. <https://doi.org/10.7592/FEJF1996.02.tubinc>
- Mieder, Wolfgang 2008.** „Proverbs Speak Louder Than Words”: Folk Wisdom in Art, Culture, Folklore, History, Literature, and Mass Media. New York: Peter Lang.
- Norrick, Neal R. 2014.** Subject area, terminology, proverb definitions, proverb features. – Introduction to Paremiology: A Comprehensive Guide to Proverb Studies. Toim Hrisztalina Hrisztova-Gotthardt, Melita Aleksa Varga. Berlin–Boston: De Gruyter, lk 7–27. <https://doi.org/10.2478/9783110410167>
- Oprica, Alexandra Daniela; Ugarte García, María del Carmen 2014.** The wine in the Mediterranean culture: An approach through proverbs. – 7th Interdisciplinary Colloquium on Proverbs, ACTAS ICP13 Proceedings. Toim Rui Soares, Outi Lauhakangas. Tavira: AIP-IAP, lk 383–397.
- Permyakov, Grigory L. 1979.** From Proverb to Folk-tale: Notes on the General Theory of Cliché. Moscow: Nauka.

- Petrović, Tanja 2010.** Ideje o jeziku, ideologije v jeziku: kaj je jezik, ali kaj bi moral biti? – Emzin. Revija za kulturo, kd 20, nr 1–2, lk 55–57.
- Pinnavaia, Laura 2015.** „We are what we eat”: Analyzing food and drink idioms in English, French, German and Spanish. – *Linguo-Cultural Research on Phraseology*. III kd. Toim Joanna Szerszunowicz, Bogusław Nowowiejski, Priscilla Ishida, Katsumasa Yagi. Białystok: University of Białystok Publishing House, lk 455–469.
- PS = Proverbia septentrionalia.** 900 Balto-Finnic Proverb Types with Russian, Baltic, German and Scandinavian Parallels. (Folklore Fellows Communications 236.) Koost Matti Kuusi, Marje Joalaid, Arvo Krikmann, Pentti Leino, Elsa Kokare, Kari Laukkanen, Vaina Mälik, Ingrid Sarv. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica, 1985.
- Pukk, Mart 2019.** Parem üks viin kõhus, kui sada eurot pensionifondis? – Eesti Päevaleht 15. IX. <https://epl.delfi.ee/artikkel/87437337/kolumn-mart-pukk-parem-uks-viin-kohus-kui-sada-eurot-pensionifondis>
- Päss, Elmar 1924.** Joomine eesti rahvalaulude ja vanasõnade järele. Magistritöö. Tartu Ülikool.
- Päss, Elmar 1925.** Päästke joomasõnu! Tartu: Postimees.
- Searle, John R. 1969.** *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Szerszunowicz, Joanna 2016.** The linguo-cultural picture of wine in Polish phraseology. – Виното – история и вдохновение. Сборник доклады от Национална научна конференция с международно участие. Wine – History and Inspiration. Proceedings of the National Scientific Conference with International Participation. Ред. Мариана Тиен, Теодора Евтимова, Силва Василева, Кети Илева, Пламен Калинов. Русе: Регионална библиотека „Любен Каравелов”, с. 303–311.
- Szerszunowicz, Joanna 2017.** Proverbial expressions in brand image building: A case study of the Polish beer brand Żubr Commercial. – 10th Interdisciplinary Colloquium on Proverbs, ACTAS ICP16 Proceedings. Toim Rui Soares, Outi Lauhakangas. Tavira: AIP-IAP, lk 167–175.
- Stanonik, Marija 2001.** Teoretični oris slovstvene folklore. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Taylor, Archer 1931.** *The Proverb*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Tolstaja 2015 =** Светлана М. Толстая, Образ мира в тексте и ритуале. Москва: Университет Дмитрия Пожарского.
- Tolstoi 1995 =** Никита Толстой, Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике. Москва: Индрик.
- Võ Xuân, Qué 2011.** Eating and drinking in Vietnamese proverbs. – 4th Interdisciplinary Colloquium on Proverbs, Actas, ACTAS ICP07–ICP19 Proceedings. Toim Rui Soares, Outi Lauhakangas. Tavira: AIP-IAP, lk 349–359.
- Voolaid, Piret 2003.** Constructing digital databases of the periphery of Estonian riddles. Database Estonian droodles. – *Folklore: Electronic Journal of Folklore*, kd 25, lk 87–92. <https://doi.org/10.7592/FEJF2003.25.droodles>
- Voolaid, Piret 2008.** Zoofolkloorseid aspekte eesti keerdküsimustes, liitsõnamängudes ja piltmõistatustes. – Mäetagused, nr 40, lk 25–50. <https://doi.org/10.7592/MT2008.40.voolaid>

World Health Statistics 2023. Monitoring Health for the SDGs, Sustainable Development Goals. Geneva: World Health Organization.

Saša Babič (sünd 1979), PhD, Sloveenia teaduste ja kunstide akadeemia teaduskeskuse Sloveeni etnoloogia instituudi juhataja (Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Sloveenia), sasa.babic@zrc-sazu.si

Piret Voolaid (sünd 1971), PhD, Eesti Kirjandusmuuseumi direktor (Vanemuise 42, 51003 Tartu), piret@folklore.ee

A sociocultural view of Estonian and Slovenian proverbs on alcohol and drinking

Keywords: folklore, proverbs, alcoholic beverages, drinking

This article explores Estonian and Slovenian proverbs related to alcohol and drinking with the aim of interpreting these proverbs in their broader sociocultural context and analysing the controversies embedded in proverbs on this topic. Considering that alcohol is not consumed in the same form everywhere, the article examines Slovenian material as representative of the geographical region of Southern Europe and the Slavic language group, and Estonian material as representative of the geographical region of Northern Europe and the Finno-Ugric language group. The units encompassed by the research contain the following words: wine, beer, spirits (vodka), drunk, and drinking. We analyse how proverbs – as culturally metaphorical units often considered the cornerstone of national identity and a compass of ethnic morals – fit into this ethnic pretext. We focus on three different aspects: those regarded as specific to national culture; gender and family (gender inequality, drinking alcohol as a symbol of masculinity); and the ambivalence surrounding drinking.

Saša Babič (b. 1979), PhD, Head of the Institute of Slovenian Ethnology, Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts (Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenia), sasa.babic@zrc-sazu.si

Piret Voolaid (b. 1971), PhD, Director, Estonian Literary Museum (Vanemuise 42, 51003 Tartu), piret@folklore.ee